

Verhalen van onrecht

Stories of injustice

**Masterthese Klinische Psychologie
Onderzoeksverslag**

Amber Westra

S4197542
Februari 2022
Examinator: Dr. Coby Gerlsma
Tweede beoordelaar: Prof. Dr. Jos de Keijser
Faculteit gedrags- en maatschappijwetenschappen
Afdeling Psychologie
Rijksuniversiteit Groningen

A thesis is an aptitude test for students. The approval of the thesis is proof that the student has sufficient research and reporting skills to graduate but does not guarantee the quality of the research and the results of the research as such, and the thesis is therefore not necessarily suitable to be used as an academic source to refer to. If you would like to know more about the research discussed in this thesis and any publications based on it, to which you could refer, please contact the supervisor mentioned.

Samenvatting

Het verliezen van een dierbare door moord of doodslag is één van de ergste dingen die een mens kan meemaken en zorgt bij velen voor gecompliceerde rouw. Slachtofferrechten, zoals het hebben van spreekrecht tijdens de rechtszitting, kunnen een positieve bijdrage leveren aan het emotioneel herstel van de nabestaanden. In het jaar 2005 is er in Nederland beperkt spreekrecht ingevoerd. In 2016 is dit beperkte spreekrecht uitgebreid naar onbeperkt spreekrecht. In dit onderzoek is getoetst in hoeverre het verhaal van de nabestaanden, zoals verwoord in hun nabestaandenverklaring, wordt gevalideerd door de rechter in het vonnis.

Aan de hand van een database met openbare, geanonimiseerde vonnissen is een selectie gemaakt van de vonnissen die betrekking hebben op moord en doodslag. Deze vonnissen zijn verkregen op www.rechtspraak.nl. Voor dit onderzoek zijn de vonnissen uit de jaren 2000, 2005, 2010, 2015, 2017, 2019 en 2020 gebruikt. De vonnissen zijn op basis van een aantal onderwerpen systematisch gecodeerd, door twee beoordelaars. Ervan uitgaande dat slachtoffers meer validering door de rechter ervaren naarmate in het vonnis uitgebreider wordt verwezen naar de slachtofferverklaring, werden de vonnissen op een aantal kenmerken gecodeerd, zoals informatie over de verwijzing naar de nabestaandenverklaring, het aantal woorden en bepaalde onderwerpen die in de verwijzingen naar voren zouden kunnen komen.

Zoals verwacht zijn de verwijzingen in de loop van de jaren steeds uitgebreider geworden. Er werd in de loop van de jaren vaker verwezen naar de nabestaandenverklaring, er werden meer woorden gewijd aan de verwijzingen en de verwijzingen waren persoonlijker.

Dit onderzoek kan het belang van het spreekrecht belichten en rechters meer bewust maken van de wijze waarop zij recht kunnen doen aan het verhaal van de nabestaanden.

Trefwoorden: moord, doodslag, nabestaanden, nabestaandenverklaring, spreekrecht

Summary

Losing a loved one through murder or homicide is one of the worst things a person can experience and can lead to complicated grief. Victims' rights, such as the right to speak during the court hearing, can have a positive contribution to the emotional recovery of next of kin. In 2005 the limited right to speak for next of kin was introduced in lawsuits in the Netherlands. In 2016 this limited right to speak was extended to an unlimited right to speak. In this study it will be tested to which extent the story of the relatives, in their victim impact statement, is validated by the judge in the verdict.

A database with public, anonymized verdicts, published at www.rechtspraak.nl, is used to make a selection of the verdicts that involve murder and/or homicide. The verdicts are coded by two raters, based on a number of topics, which gives information about the references to the Victim Impact Statements, the number of words, and certain topics that could appear in the references. The topics have been formed on the assumption that victims experience more validation by the judge the more extensively the victims' statement is referred to in the judgement. The verdicts from the years 2000, 2005, 2010, 2015, 2017, 2019 and 2020 are used for this study.

As expected, the references have become more extensive over the last years. Over the last years there were more references, more words were used and the references were more personal.

This study can expose the importance of the right to speak and it can lead to more awareness among judges and make them more aware of the way in which they can do justice to the story of the next of kin. This awareness is mostly important for the validation of the story of next of kin.

Keywords: murder, homicide, next of kin, Victim Impact Statement, right to speak

Inleiding

Het verliezen van een dierbare is een van de ergste dingen die een mens kan meemaken. Wanneer iemand om het leven komt door moord of doodslag, komt er voor de nabestaanden veel bij kijken. Nabestaanden worden na verlies van hun dierbare geconfronteerd met pijn van het verlies en de emotionele gevolgen van de traumatische gebeurtenis, en kunnen te maken krijgen met (gecompliceerde) rouw en posttraumatische stresssymptomen (Boelen, van Denderen & de Keijser, 2015). Daarnaast volgt er na een gewelddadige dood een strafproces, waar de nabestaanden in kunnen participeren. Wanneer slachtoffers een actieve rol hebben in het strafproces kan dit bijdragen aan hun emotionele herstel (Lens, Pemberton & Groenhuijsen, 2010).

In 2005 is in Nederland het spreekrecht ingevoerd (Rechtspraak, 2016). Voor deze invoering hadden nabestaanden geen actieve rol in de rechtszaak. Sinds de invoering van het spreekrecht in 2005 hadden slachtoffers en nabestaanden in eerste instantie beperkt spreekrecht, wat inhoudt dat zij mochten spreken over de gevolgen die het delict voor hen heeft betekend en niet mochten spreken over de feiten van het delict zelf, de bewijsvoering en de strafmaat. Op 1 juli 2016 is het spreekrecht uitgebreid naar onbeperkt spreekrecht, wat betekent dat er geen beperkingen meer zijn aan de inhoud van de verklaring (Rechtspraak, 2016). Sindsdien mogen slachtoffers en nabestaanden zich dus ook uiten over het strafbare feit, de straf, de schuld van de verdachte(n) en de mogelijke bewezenverklaring.

Men mag alleen gebruik maken van het spreekrecht wanneer het een misdrijf betreft waar een gevangenisstraf van minimaal acht jaar op staat. Daarnaast zijn er andere misdrijven in de wet genoemd waar men recht heeft om te spreken, namelijk bij bedreiging, stalking, zedenmisdrijven of verkeersongevallen met ernstig lichamelijk letsel of de dood tot gevolg (Rechtspraak, 2016). De invoering van het spreekrecht heeft vier doelen (Lens *et al.*, 2010): 1. Herstel van emotionele schade van de slachtoffers en nabestaanden. 2. Het informeren van de

rechter. 3. Het voorkomen van soortgelijke delicten bij het slachtoffer. 4. Het voorkomen van soortgelijke delicten in de samenleving. Het is voor slachtoffers en nabestaanden ook mogelijk om hun spreekrecht schriftelijk te gebruiken, middels een schriftelijke slachtofferverklaring (Candido *et al.*, 2017).

Vóór de invoering van het spreekrecht beschikte de rechter over weinig tot geen informatie over de slachtoffers en nabestaanden, omdat zij geen rol speelden in het strafproces. Voor de invoering van het spreekrecht lag de focus van de rechtszaak op de dader en de bewijslast, en niet zo zeer op de gevolgen voor het slachtoffer en de nabestaanden (Doornbos *et al.*, 2020). Door de invoering van het spreekrecht is de focus van de rechtszaak deels verschoven, en beschikt de rechter ook over informatie over de slachtoffers en nabestaanden (Candido *et al.*, 2017; Doornbos *et al.*, 2020; Elbers & Becx, 2020). Het is volgens de gedachtegang van Booth, Bosma en Lens (2018) voor spreekgerechtigden belangrijk dat hun verhaal door de rechter erkend en gevalideerd wordt. Het is nog onduidelijk of en hoe rechters de slachtoffers en nabestaanden feedback geven op hun verklaring, waaruit zij zouden kunnen opmaken dat ze gehoord worden en dat hun verhaal ertoe doet (Elbers & Becx, 2020).

Volgens Roberts en Erez (2004) kan een rechter erkenning geven aan het verhaal van de nabestaanden door in het vonnis expliciet te verwijzen naar de afgelegde nabestaandenverklaring: hoe uitgebreider, persoonlijker en gedetailleerder de verwijzing, hoe meer het verhaal van de spreekgerechtigde wordt gevalideerd. Wanneer de nabestaanden en hun verklaring niet in de vonnissen worden aangehaald, kan dit secundaire victimisatie opleveren. Dat wil zeggen dat het slachtoffer opnieuw slachtoffer wordt, ten gevolge van een onbevredigende behandeling in het strafproces (Elbers & Becx, 2020). Met de invoering van en uitbreidingen in het spreekrecht worden rechters steeds beter geïnformeerd over de ervaring en positie van slachtoffers. Het is echter de vraag of deze verbeterde informatiepositie heeft bijgedragen aan meer erkenning van nabestaanden in gerechtelijke uitspraken.

Het is belangrijk dat de slachtoffers en nabestaanden die in de rechtszaak gebruik maken van hun spreekrecht, goed geïnformeerd worden over het gehele proces en de formaliteiten (Kool, Passier & Beijer, 2006). De expressieve functie van het spreekrecht en de nabestaandenverklaring in een rechtszaak stelt nabestaanden in staat een stem te hebben in het juridische proces (Booth *et al.*, 2018). In Nederland zijn er regels en afspraken over de manier van werken en de interacties binnen rechtszaken en strafprocessen. De interacties zijn formeel en gaan aan de hand van een bepaald ritueel. Bepaalde gevoelens zullen daardoor niet zo snel getoond worden, zoals bijvoorbeeld medeleven en erkenning. Een dergelijke formele werkwijze verhoogt de kans op secundaire victimisatie, omdat er weinig ruimte lijkt te zijn voor emoties (De Keijser & Malsch, 2002). De manier van communiceren is voor slachtoffers en nabestaanden wel van groot belang, omdat dit kan bijdragen aan een gevoel van erkenning. Dit kan door rechters worden gedaan door bijvoorbeeld de slachtoffers of nabestaanden expliciet te benoemen of welkom te heten tijdens de rechtszitting (Candido *et al.*, 2017; Elbers & Becx, 2020). De communicatie kan echter ook een negatief effect hebben, bijvoorbeeld wanneer er niet stil wordt gestaan bij het verhaal van de slachtoffers of nabestaanden wanneer zij hun spreekrecht hebben uitgeoefend (Candido *et al.*, 2017).

Onderzoeksvragen

In dit onderzoek staat het spreekrecht van nabestaanden van slachtoffers van moord en doodslag centraal. De volgende vragen worden onderzocht:

- In hoeverre wordt het verhaal van nabestaanden van slachtoffers van moord en doodslag, uit de nabestaandenverklaring, gevalideerd in het vonnis door de rechter?
- Is er een verandering in de loop van de jaren (2000-2020) in de manier waarop rechters verwijzen naar de nabestaanden en nabestaandenverklaringen in hun vonnis?

In huidig onderzoek is gebruik gemaakt van vonnissen uit de jaren 2000, 2005, 2010, 2015, 2017, 2019 en 2020. Het jaar 2000 is het enige jaar waarin slachtoffers en nabestaanden nog geen spreekrecht hadden. Dit jaar is wel meegenomen, om na te gaan in hoeverre er in die periode aandacht werd besteed aan de nabestaanden. In dat jaar is gekeken naar vergelijkbare vonnissen en is nagegaan in hoeverre rechters aandacht besteedden aan de positie van nabestaanden. De jaren 2005, 2010 en 2015 zijn de jaren waarin er beperkt spreekrecht was. De jaren 2017, 2019 en 2020 zijn de jaren met onbeperkt spreekrecht.

De invoering en latere uitbreiding van het spreekrecht was bedoeld om meer aandacht te vragen voor slachtoffers en nabestaanden van geweld (Rechtspraak, 2016). Dit kan ervoor zorgen dat het verhaal van nabestaanden meer gevalideerd wordt in de vonnissen. De invoering en inburgering van het spreekrecht zou rechters kunnen aansporen meer feedback aan de nabestaanden en de nabestaandenverklaringen te geven in de vonnissen (Booth *et al.*, 2018). We verwachten daarom in de loop der tijd vanaf 2005 meer, uitgebreidere en persoonlijkere verwijzingen naar nabestaandenverklaringen in de vonnissen.

Methode

Materiaal

Voor dit kwalitatieve dossieronderzoek wordt gebruik gemaakt van openbare vonnissen, welke te vinden zijn op www.rechtspraak.nl. Deze vonnissen zijn allemaal geanonimiseerd voor publicatie. De databank die te vinden is op www.rechtspraak.nl bestaat sinds december 1999. De uitspraak van het oudste vonnis dat gepubliceerd is, was in het jaar 1984. Uitspraken die door de rechtbank, het gerechtshof of de meervoudige kamer worden gedaan, worden bijna altijd opgenomen in deze databank. Een uitzondering daarop is wanneer het vonnis uitsluitend standaardformuleringen bevat. Daarnaast worden zaken die media aandacht hebben gekregen ook altijd gepubliceerd. Tot slot worden alle zaken met betrekking

tot moord, doodslag of dood door schuld gepubliceerd én de strafzaken waarbij de verdachte TBS of een gevangenisstraf van minimaal vier jaar krijgt toegewezen (rechtspraak.nl). De rechtszaken waar spreekrecht van toepassing is worden hierin altijd opgeslagen.

Er wordt gebruik gemaakt van een dataset met gecodeerde vonnissen, welke in het nog lopende onderzoeksproject ‘Verhalen van Onrecht’ van Gerlsma en De Keijser is gemaakt (Panders, 2020; Huijgen, 2021). Deze dataset zal worden aangevuld met coderingen van vonnissen uit de jaren 2000 en 2020. De vonnissen zijn gecodeerd aan de hand van een codeboek, deze is te vinden in bijlage A. De volgende informatie is gecodeerd:

- Wordt er in het vonnis verwezen naar de nabestaandenverklaring? Er wordt een score 1 gegeven wanneer dit het geval is en er wordt een score 0 gegeven wanneer dit niet het geval is.
- Hoeveel woorden gebruikt de rechter in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring?
- Wordt er in het vonnis verwezen naar de reactie van de verdachte op de nabestaandenverklaring? Er wordt een score 1 gegeven wanneer dit het geval is en er wordt een score 0 gegeven wanneer dit niet het geval is.
- In hoeverre wordt er gedetailleerd/persoonlijk verwezen naar de nabestaandenverklaring? Er wordt een score 0 gegeven wanneer er géén persoonlijke details genoemd worden. Er wordt een score 1 gegeven wanneer er één persoonlijk detail genoemd wordt. Er wordt een score 2 gegeven wanneer er twee of meer persoonlijke details genoemd worden. Er wordt een score 3 gegeven wanneer er een letterlijk citaat uit de nabestaandenverklaring wordt genoemd, of wanneer er uitgebreid wordt geparafraseerd.
- Worden in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring de doelen van het spreekrecht benoemd?

Score 1 = er wordt erkenning gegeven. Score 2 = de straf of compensatie wordt benoemd. Score 3 = het voorkomen van recidive wordt benoemd. Score 4 = het voorkomen van secundaire victimisatie wordt benoemd. Er zijn in dit geval per vonnis meerdere scores mogelijk.

- In hoeverre wordt er in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring in het vonnis gesproken over de volgende inhoudelijke thema's (*cf. Myers et al.*, 2018): 1) de impact van het delict op de nabestaanden, 2) de feiten van het delict, 3) de straf voor de verdachte, 4) de gevoelens van de nabestaanden tegenover de verdachte, 5) de gevoelens van de nabestaanden ten aanzien van het slachtoffer van de moord of doodslag. Er wordt voor elk onderwerp een score 1 gegeven wanneer dit thema besproken wordt en er wordt een score 0 gegeven wanneer dit niet het geval is.

In het jaar 2000 was het spreekrecht nog niet ingevoerd, rechters konden toen dus nog niet verwijzen naar een nabestaandenverklaring. Voor het jaar 2000 is gecodeerd of de rechters – in vergelijkbare vonnissen als voor de volgende jaren zijn gecodeerd – aandacht besteedden aan de positie van de nabestaanden, als indicatie voor erkenning van nabestaanden. De wijze waarop de rechters in die vonnissen aandacht hebben besteed aan de nabestaanden is op een aantal van dezelfde categorieën gecodeerd als voor latere jaren, waarin wél spreekrecht bestond. Thema's die zijn gecodeerd voor het jaar 2000 zijn de mate van personalisatie van de vermelding van nabestaanden en de thema's die daarbij aan bod kwamen (impact van het delict, feiten van het delict, de persoon van de verdachte en van het directe slachtoffer, de gewenste straf en/of compensatie).

Er wordt gekeken naar zaken uit de meervoudige kamer, omdat moord en doodslag zaken betreft met een strafeis van meer dan twaalf maanden. In de meervoudige kamer worden de rechtszaken geleid door een voorzitter en twee rechters. Deze worden per zaak benoemd in

het codeboek. Er wordt tevens vermeld op welke datum de uitspraak is gedaan en in welke regio de rechtszaak is voorgekomen.

Procedure

Via www.rechtspraak.nl zijn de vonnissen verkregen. Voor ieder jaar zijn de vonnissen met ‘poging tot...’ eruit gefilterd. Deze vonnissen zijn niet meegenomen in het codeboek, omdat er geen slachtoffer om het leven is gekomen. De vonnissen uit 2000 zijn bestudeerd om te kijken hoe rechters zich over de positie van nabestaanden uitlaten in de periode vóór het invoeren van het spreekrecht. Voor de periode vóór de invoering van het onbeperkt spreekrecht zijn de jaren 2005, 2010 en 2015 geselecteerd. Voor de periode ná de invoering van het spreekrecht zijn de jaren 2017, 2019 en 2020 geselecteerd.

Voor het zoeken naar de juiste vonnissen is er gebruik gemaakt van bepaalde zoekcriteria. Per jaar is gezocht met de volgende filters:

- Zoekterm: Moord ~Doodslag
- Datum: 01-01-20XX tot 01-01-20XX
- Instanties: Rechtbanken (hierdoor worden alleen de zaken in Nederland meegenomen. De zaken op de Nederlandse Antillen worden er automatisch uitgefilterd).
- Rechtsgebieden: Strafrecht
- Bijzondere kenmerken: Eerste aanleg – meervoudig

Daarnaast is er geordend op ‘volgorde van oud naar nieuw’, om zo een chronologische volgorde te handhaven. Vervolgens zijn de volgende vonnissen eruit gefilterd, namelijk: poging tot moord, poging tot doodslag, dood door schuld, dodelijke verkeersongevallen, terroristische motieven, uitlevering aan het buitenland en verlenging van TBS. Na het maken van dit onderscheid blijven alleen de vonnissen met betrekking tot moord en doodslag over,

inclusief de zaken waarin de verdachte wordt vrijgesproken¹. Tabel 1 is een weergave van het aantal zoekresultaten en het aantal gecodeerde vonnissen.

Tabel 1

Zoekresultaten en aantal vonnissen over moord en doodslag voor elk gecodeerd jaar.

Jaartal	Zoekresultaten	Aantal vonnissen over moord en doodslag
2000	24	15
2005	144	87
2010	163	83
2015	173	77
2017	219	60
2019	263	77
2020	273	84

De coderingen uit elk jaar werden door twee beoordelaars gecodeerd. Deze codering is gemaakt aan de hand van het codeboek (zie bijlage B). Nadat beide beoordelaars de vonnissen hadden gecodeerd, werden de coderingen met elkaar vergeleken. De codes die niet met elkaar overeenkwamen werden gecontroleerd en besproken, tot er een consensus werd gevonden over een passende codering. Wanneer er een consensus was bereikt, werd alle data samengevoegd in een datafile in Word. Deze datafile werd vervolgens ingevoerd in SPSS, om de data te kunnen beschrijven en analyseren.

Resultaten

¹ Het spreekrecht wordt veelal uitgeoefend vóór de rechter uitspraak doet over de schuldvraag. In de praktijk kan het voorkomen dat nabestaanden een verklaring afleggen, waarin zij een verdachte schuldig achten, die achteraf gezien volgens de rechter niet schuldig is en wordt vrijgesproken.

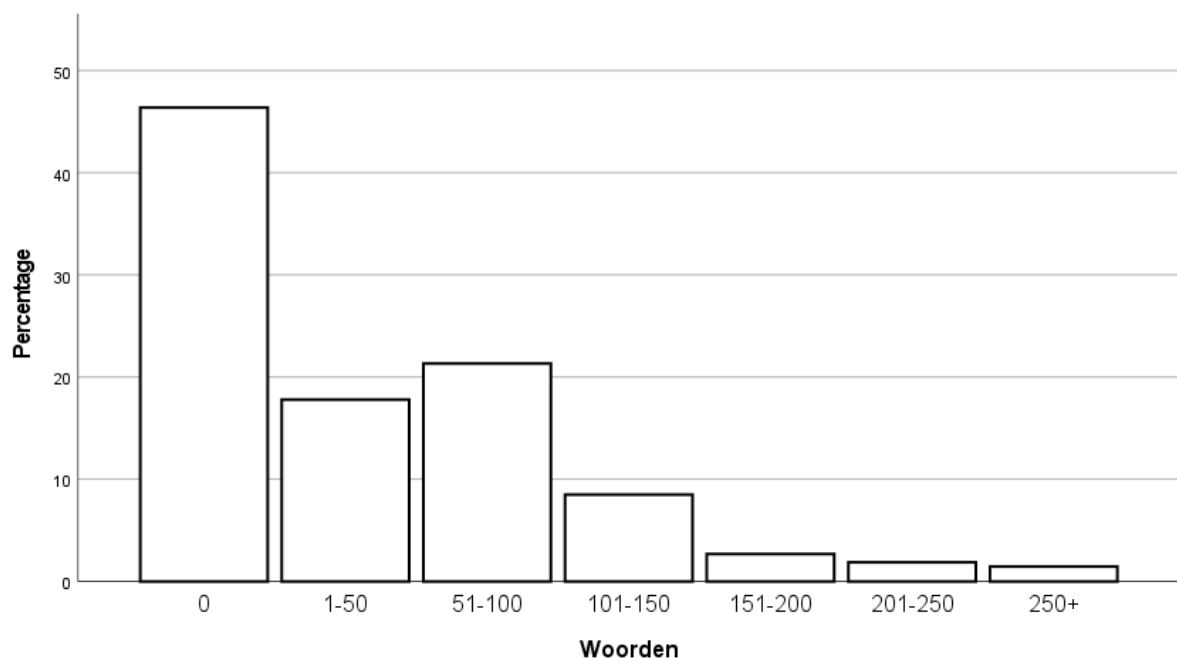
Zoals beschreven in de methode, zijn de vonnissen uit de jaren 2000, 2005, 2010, 2015, 2017, 2019 en 2020 gecodeerd in de datafile.

Validering van het verhaal van nabestaanden in het vonnis

De mate waarin het verhaal van nabestaanden in het vonnis wordt gevalideerd door de rechter, wordt gebaseerd op een aantal onderdelen. Ten eerste is het van belang hoeveel er wordt verwezen naar de nabestaandenverklaring en hoe gedetailleerd dit gebeurt. Om hier inzicht in te krijgen wordt er gekeken naar het aantal woorden, het aantal verwijzingen, de aangehaalde thema's en de hoeveelheid persoonlijke details.

Aantal woorden

Vanaf het jaar 2005 tot en met 2020 zijn er per vonnis gemiddeld 48 woorden (SD 64 woorden) gewijd aan de nabestaandenverklaring. De verdeling loopt van 0 woorden tot 528 woorden.

Figuur 1. Het aantal woorden waarmee sinds 2005 is verwezen naar de nabestaandenverklaring per vonnis inzake moord of doodslag.

Zoals te zien is in bovenstaande figuur, wordt er in een groot deel van de vonnissen (46,17%) niet verwezen naar een nabestaandenverklaringen. Wanneer er wel wordt verwezen naar een nabestaandenverklaring, is dat vaak met 51-100 woorden (21,33%). Er is in zes vonnissen verwezen met meer dan 250 woorden, namelijk met 253, 264, 296, 321, 337 en 528 woorden.

Aantal verwijzingen

In 46,17% van de vonnissen is er niet verwezen naar een nabestaandenverklaring of is er geen nabestaandenverklaring afgelegd. In bijna de helft van de vonnissen, namelijk 43,89%, wordt er één keer verwezen naar de nabestaandenverklaring in het vonnis. In 9,93% van de vonnissen wordt er meer dan één keer verwezen naar de nabestaandenverklaring (Tabel 2).

Tabel 2

Aantal verwijzingen naar de nabestaandenverklaring in alle vonnissen over moord en doodslag in de jaren 2005, 2010, 2015, 2017, 2019 en 2020 (N=483)

Aantal verwijzingen	Frequenties	Percentage
0	223	46,17
1	212	43,89
2	34	7,04
3	9	1,86
4	2	,41
5	2	,41
6	0	,00
7	1	,21
Totaal	483	100,00

Doelen van het spreekrecht

In alle vonnissen waarin is gerelateerd aan de doelen van het spreekrecht, gaat het om verwijzing naar erkenning, al dan niet in combinatie met een ander doel van het spreekrecht. Er werd in 13,85% van de vonnissen ook verwezen naar de straf voor de verdachte en in

17,31% van de vonnissen werd ook verwezen naar de secundaire victimisatie. Een voorbeeld van verwijzing naar secundaire victimisatie zoals het naar voren komt in een van de vonnissen: *“Uit de toelichting op de vorderingen benadeelde partij en uit de slachtofferverklaring, die door de zus van het slachtoffer ter terechtzitting is voorgelezen, blijkt dat deze onbeantwoorde vraag (proceshouding van de verdachte) het verwerkingsproces voor de nabestaanden erg bemoeilijkt heeft en de herinnering aan dit feit de nabestaanden nog steeds ernstig hindert in hun dagelijkse bestaan”* (vonnisnummer 2058). Er wordt in geen van de vonnissen verwezen naar het voorkómen van recidive. In 25,38% van de vonnissen wordt er verwezen naar erkenning én een ander slachtofferrecht.

Tabel 3

Mate waarin door de rechter in de vonnissen is gerelateerd aan de doelen van het spreekrecht.

Relateren aan doelen van het spreekrecht ²	Aantal vonnissen	Percentage
Niet gerelateerd aan doelen van het spreekrecht	15	5,77
Erkenning	244	93,85
Gewenste straf/compensatie	36	13,85
Voorkomen van recidive	0	,00
Voorkomen van Secundaire Victimisatie	45	17,31

² In sommige vonnissen wordt er naar meerdere doelen van spreekrecht verwezen, waardoor de percentages niet optellen tot 100,0%. Daarnaast wordt er in sommige vonnissen naar meerdere doelen van spreekrecht verwezen, deze gegevens staan niet in de tabel maar zijn verwerkt in de lopende tekst.

Thema's

Van de 483 onderzochte vonnissen, is er, zoals boven beschreven, in 260 vonnissen verwezen naar een nabestaandenverklaring, waarvan er in 255 vonnissen door de rechters verwezen werd naar de impact van het delict op de nabestaanden voor zover verwoord in de nabestaandenverklaring; dit is 98,07% (Tabel 4).

In 15,77% van de vonnissen heeft de rechter de strafbare feiten die genoemd zijn in de nabestaandenverklaring aangehaald in het vonnis (Tabel 4).

In 6,54% van de vonnissen is er door de rechter verwezen naar de gewenste straf die door de nabestaanden is aangehaald in de nabestaandenverklaring (Tabel 4).

In 12,31% van de vonnissen heeft de rechter in het vonnis verwezen naar de gevoelens van de nabestaanden jegens de verdachte (Tabel 4).

De rechter heeft in 10,77% van de vonnissen de gevoelens van de nabestaanden over het moordslachtoffer aangehaald (Tabel 4).

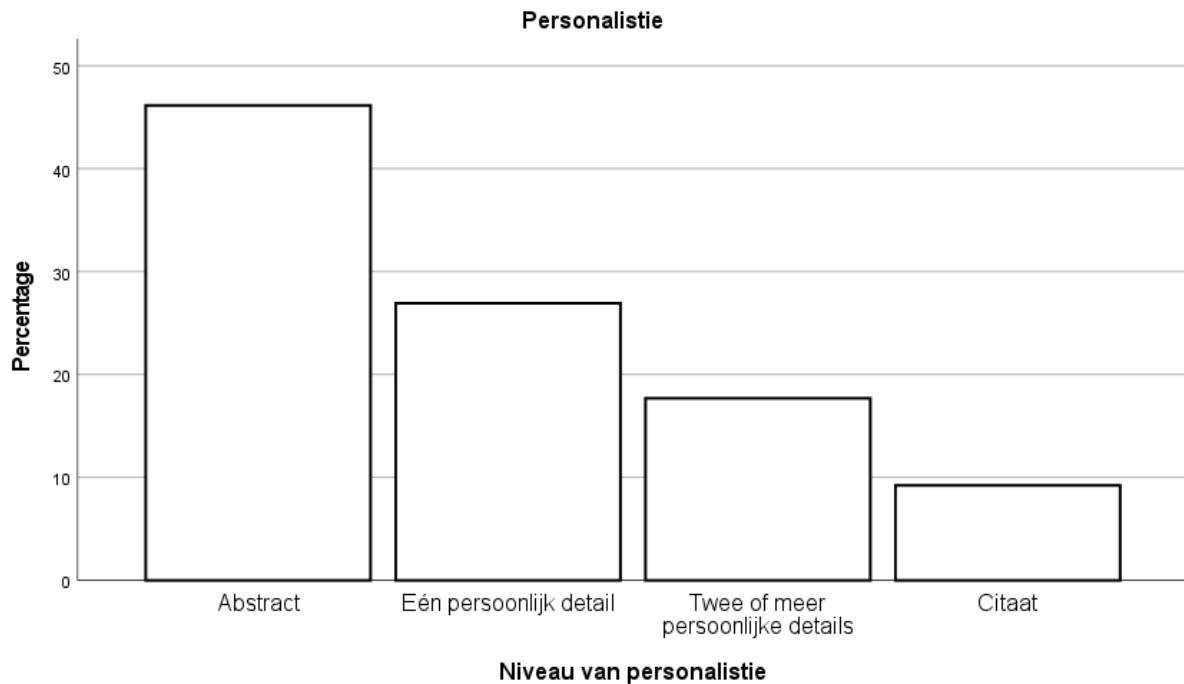
Tabel 4

Mate waarin de rechter in de 260 vonnissen met een verwijzing naar het spreekrecht heeft verwezen naar de thema's impact, feiten van het delict, de gewenste straf, de gevoelens jegens de verdachte en de gevoelens jegens het moordslachtoffer uit de nabestaandenverklaring.

Thema	Frequentie	Percentage
Impact	255	98,07
Feiten van het delict	41	15,77
Gewenste straf	17	6,54
Gevoelens jegens de verdachte	32	12,31
Gevoelens jegens het moordslachtoffer	28	10,77

Mate van personalisatie

In Figuur 2 is te zien dat de meeste rechters die refereren naar de nabestaandenverklaring in hun vonnis abstract verwijzen (46,15%) of één persoonlijk detail gebruiken in hun verwijzing naar de nabestaandenverklaring (26,92%). Er is 46 keer (17,69%) verwezen met twee of meer persoonlijke details. In 24 vonnissen (9,23%) werd naar het verhaal van de nabestaande verwezen aan de hand van een citaat of uitgebreide parafrasering van de woorden van de nabestaande.

Figuur 2. Het niveau van personalisatie van de verwijzingen naar de nabestaandenverklaringen in de vonnissen (N = 260).

Een voorbeeld van een abstracte verwijzing is: *“Daarnaast heeft hij de nabestaanden van het slachtoffer onherstelbaar leed toegebracht, wat onder andere blijkt uit de ter terechtzitting voorgelezen slachtofferverklaring van [naam broer]”* (vonnisnummer 2005).

Een voorbeeld van een persoonlijkere verwijzing in een vonnis met een parafrasering is: *“Hij omschrijft in zijn slachtofferverklaring hun bijzondere band. In haar had hij iemand gevonden om diep en zonder twijfel lief te hebben. De pijn van haar verlies is voor hem onbeschrijflijk en alleen de herinnering aan hun liefde houdt hem op de been. Alles wat hij wilde, was samen met haar oud worden.”* (vonnisnummer 2031). Het opnemen van een citaat of parafrasering in de verwijzing komt het minst voor, namelijk in 9,23% van de vonnissen (Tabel 5).

Tabel 5

Niveau van personalisatie van de verwijzingen naar de nabestaandenverklaringen in de vonnissen door de rechter (N=260)

Niveau van personalisatie	Frequenties	Percentage
Abstract	120	46,15
Één persoonlijk detail	70	26,92
2 of meer persoonlijke details	46	17,69
Citaat of parafrasering	24	9,23
Totaal	260	100,00

Ontwikkelingen van 2000 tot 2020

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag “*Is er een verandering in de loop van de jaren (2000-2020) in de manier waarop rechters verwijzen naar de nabestaanden en nabestaandenverklaringen in hun vonnis?*”, worden de ontwikkelingen van het jaar 2000 tot het jaar 2020 bekeken. Omdat er in het jaar 2000 nog geen spreekrecht was, kon er door rechters niet verwezen worden naar de nabestaandenverklaringen; rechters konden echter wél aangeven oog voor de positie van de nabestaande(n) te hebben door in het vonnis te verwijzen naar de nabestaanden. In sommige gevallen staan er in de tabellen geen resultaten van het jaar 2000, omdat die er niet zijn. In sommige gevallen staan er wel resultaten, omdat er is gecodeerd of rechters in hun vonnis aandacht besteedden aan de positie van de nabestaanden, als indicatie voor erkenning van de positie van nabestaanden.

Aantal verwijzingen

In Tabel 6 is samengevat hoe vaak er *per jaar* is verwezen door de rechters naar de nabestaandenverklaring. Er wordt door de rechters ieder jaar meer verwezen naar de nabestaandenverklaring in de vonnissen. Het aantal verwijzingen in de jaren voor de invoering van het onbepaalde spreekrecht zijn door middel van een Chi-kwadraattoets vergeleken met de jaren na de invoering van het onbepaalde spreekrecht. Deze Chi-kwadraattoets is uitgevoerd in SPSS. Er is geen significant verschil gevonden in het aantal verwijzingen in de jaren voor de invoering van het onbepaalde spreekrecht (2005, 2010 en

2015) en na de invoering van het onbeperkte spreekrecht (2017, 2019 en 2020), ($X^2(5) = 2.32$, $p > 0.80$). Dat er geen significant verschil is in het aantal verwijzingen in de nabestaandenverklaring vóór en ná de invoering van het onbeperkte spreekrecht, betekent dat dit verschil waarschijnlijk berust op toeval.

Tabel 6

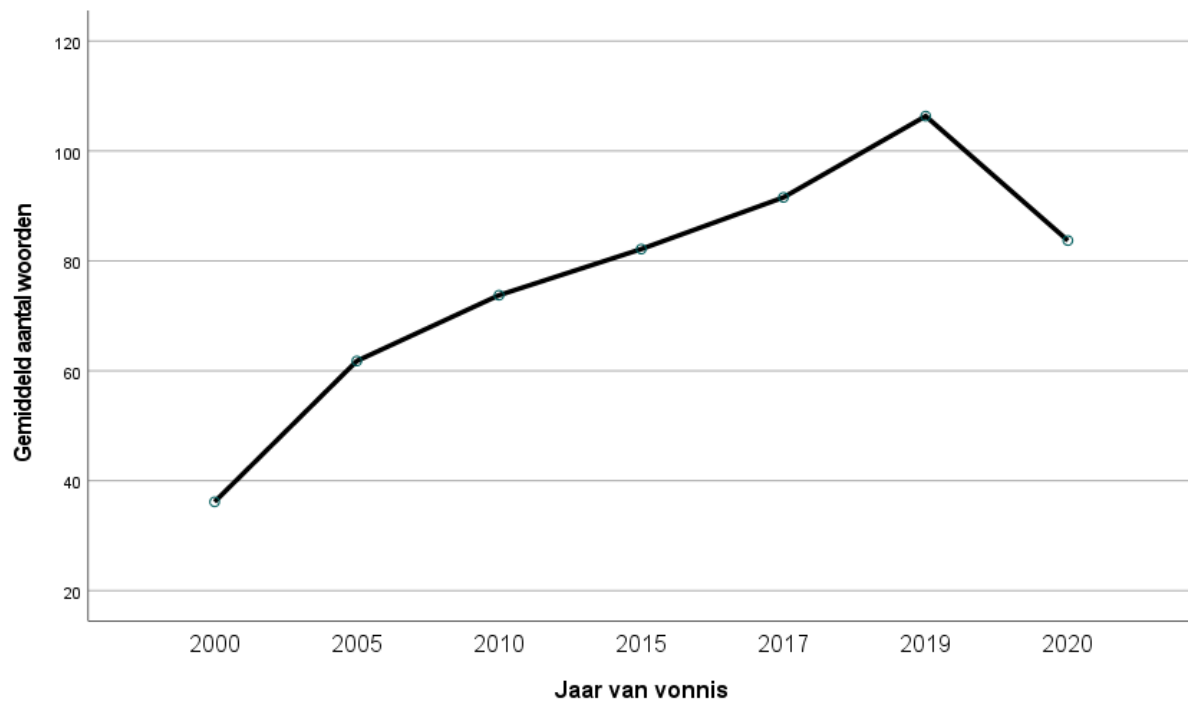
Aantal verwijzingen naar de nabestaandenverklaring in het vonnis, per jaar

Verwijzingen	Geen verwijzing	%	1 Verwijzing	%	2 Verwijzingen	%	Meer dan 2 verwijzingen	%
2000 ³	-	-	-	-	-	-	-	-
2005	62	23,85	20	7,69	5	1,92	0	,00
2010	57	21,92	22	8,46	2	,77	2	,77
2015	33	12,69	37	14,23	5	1,92	2	,77
2017	19	7,31	36	13,85	5	1,92	0	,00
2019	20	7,69	41	15,77	11	4,23	5	1,92
2020	29	11,15	44	16,92	6	2,31	5	1,92

³ In het jaar 2000 zijn er geen verwijzingen naar nabestaandenverklaringen omdat er nog geen sprake was van spreekrecht voor nabestaanden.

Aantal woorden

Zoals te zien is in Figuur 3, is er jaarlijks een toename in het aantal woorden waarmee rechters verwijzen naar de nabestaandenverklaringen in hun vonnis.

Figuur 3. Het gemiddeld aantal woorden per verwijzing naar de nabestaandenverklaring in het vonnis, per jaar.

Om na te gaan of er een groei is in het aantal woorden dat de rechters gebruikt, is er een variantieanalyse uitgevoerd. Deze analyse is uitgevoerd in SPSS. Met deze variantieanalyse zijn (het gemiddeld aantal woorden van) de jaren met elkaar vergeleken om te kijken of er een verschil is in het aantal woorden dat per jaar is gebruikt in de vonnissen. Er is een significante groei te zien in het aantal woorden dat de rechters gebruiken om te refereren naar de nabestaandenverklaring ($F(6, 253) = 3.13, p = .006$), zoals te zien is in Tabel 7.

Tabel 7

Gemiddeld aantal woorden en de standaarddeviaties per verwijzing naar de nabestaandenverklaring in het vonnis, per jaar

Aantal woorden	0-50	51-100	101-150	151-200	201-250	250+	Gemiddeld aantal woorden per jaar	Standaarddeviatie
2000	-	-	-	-	-	-	36 ⁴	14,97
2005	11	11	3	0	0	0	61	28,16
2010	10	10	4	1	0	1	73	52,40
2015	13	19	6	3	3	0	82	53,38
2017	8	21	6	1	2	2	91	66,81
2019	17	17	10	8	2	3	106	87,57
2020	18	22	12	0	2	1	83	55,71

⁴ In het jaar 2000 was er nog geen spreekrecht. In een aantal vonnissen werd door de rechter verwezen naar (het leed van) de nabestaanden. In de tabel zijn daarom alleen het gemiddeld aantal woorden opgenomen voor het jaar 2000, waarmee in de vonnissen is verwezen naar (het leed van) de nabestaanden.

Mate van personalisatie

In de loop van de jaren is er minder abstract verwezen naar de nabestaandenverklaringen in de vonnissen. Er wordt vaker verwezen met één of meerdere persoonlijke details en ook worden er vaker letterlijke citaten uit de nabestaandenverklaringen in de vonnissen genoemd (Tabel 8). Er is een vergelijking gemaakt tussen het jaar 2000 (geen spreekrecht), de jaren 2005, 2010 en 2015 (beperkt spreekrecht) én de jaren 2017, 2019 en 2020 (onbeperkt spreekrecht). De gemiddelde personalisatiescores in de drie periodes zijn door middel van een variantieanalyse met elkaar vergeleken; er bleek een significant verschil te zijn in de mate van personalisatie tussen de verschillende jaren ($F(2,257) = 6.29$; $p = .002$).

Tabel 8

Personalisatie van de verwijzing naar de nabestaandenverklaring, per vonnis per jaar

Personalisatie	Abstract	%	Eén persoonlijk detail	%	Twee of meer persoonlijke details	%	Citaat	%
2000 ⁵	8	3,08	2	,77	2	,77	-	-
2005	20	7,69	2	,77	0	,00	3	1,15
2010	10	3,85	7	2,69	8	3,08	1	,38
2015	24	9,23	15	5,77	4	1,54	1	,38
2017	16	6,15	11	4,23	9	3,46	5	1,92
2019	25	9,62	14	5,38	13	5,00	5	1,92
2020	17	6,54	19	7,31	10	3,85	9	3,46

⁵ Voor het jaar 2000 hebben de cijfers betrekking op de verwijzing naar de nabestaande(n) (in plaats van de nabestaandenverklaring).

Thema's

In Tabel 9 is per thema in kaart gebracht hoe vaak er naar de verschillende thema's is verwezen, inclusief de percentages. De verschillen tussen de jaren zijn vergeleken aan de hand van een Chi-kwadraat toets. Er is voor ieder jaar een toename te zien ($X^2(25) = 31.39, p > 0.176$) in de mate waarin is verwezen naar de verschillende thema's. De toename is niet significant, wat inhoudt dat de verandering op toeval berust.

Tabel 9

Aantal verwijzingen naar de verschillende thema's uit de nabestaandenverklaringen in de vonnissen per jaar. De thema's zijn: impact, feiten, straf, gevoelens jegens de verdachte en gevoelens jegens het slachtoffer.

Thema	Impact	%	Feiten	%	Straf	%	Gevoelens jegens de verdachte	%	Gevoelens jegens het moord- slachtoffer	%
2000	12	4,62	2	,77	0	,00	0	,00	0	,00
2005	25	9,62	0	,00	2	,77	5	1,92	0	,00
2010	24	9,23	3	1,15	1	,38	1	,38	3	1,15
2015	43	16,54	1	,38	4	1,54	1	,38	4	1,54
2017	40	15,38	8	3,08	2	,77	2	,77	3	1,15
2019	56	21,54	14	5,38	7	2,69	11	4,23	7	2,69
2020	55	21,15	13	5,00	1	,38	12	4,62	11	4,23

Om het verschil tussen de periode voor en na de invoering van het spreekrecht met elkaar te vergelijken zou er een toets gedaan moeten worden in SPSS. Omdat er voor het jaar 2000 onvoldoende data was, is het niet mogelijk om een toets uit te voeren.

De periode van beperkt spreekrecht, de jaren 2005, 2010 en 2015, is vergeleken met de periode van onbeperkt spreekrecht, de jaren 2017, 2019 en 2020 door middel van een Chi-kwadraattoets per thema. Er is een significante verandering te zien voor de thema's feiten ($X^2(1) = 15.41, p < 0.00$) en gevoelens jegens de verdachte ($X^2(1) = 4.19, p < 0.04$). De thema's impact ($X^2(1) = 1.02, p > 0.31$), de gewenste straf ($X^2(1) = 0.06, p > 0.80$) en gevoelens jegens het moordslachtoffer ($X^2(1) = 2.36, p > 0.12$) laten geen significante verandering zien.

Discussie

In de loop van de jaren besteden rechters, door de invoering en uitbreiding van het spreekrecht, steeds meer aandacht aan nabestaanden en de nabestaandenverklaring in hun vonnis. Dit zou mogelijk kunnen leiden tot een uitgebreidere verwijzing van rechters naar de nabestaanden en de nabestaandenverklaringen in de vonnissen, omdat er meer informatie is over de nabestaanden en hun verlies (Doornbos *et al.*, 2020). Uit huidig onderzoek is gebleken dat het verhaal van nabestaanden van slachtoffers van moord en doodslag gedeeltelijk gevalideerd wordt door de rechters. Rechters halen vaker het spreekrecht en de nabestaandenverklaringen aan in hun vonnis, zij besteden er meer woorden aan, en verwijzen minder abstract, dat wil zeggen met meer persoonlijke details. Het persoonlijker en uitgebreider verwijzen naar de nabestaanden en hun verhaal, kan bij de nabestaanden zorgen voor een gevoel van erkenning van hun verhaal. Het erkennen van het verhaal van de nabestaanden kan positieve gevolgen hebben voor het emotionele herstel (Kunst, 2015).

Het doel van dit onderzoek was om te onderzoeken in hoeverre er door rechters recht wordt gedaan aan het verhaal van nabestaanden van slachtoffers van moord en doodslag in het vonnis. Er is gebruik gemaakt van openbare vonnissen, welke door twee beoordelaars zijn gecodeerd. Alle vonnissen zijn op basis van vooraf bepaalde thema's en onderwerpen gecodeerd, welke in het lopende onderzoeksproject 'Verhalen van Onrecht' van Gerlsma en De Keijser is gemaakt (Panders, 2020; Huijgen, 2021). De periode voor de invoering van spreekrecht is vergeleken met de periode van beperkt spreekrecht en met de periode van onbeperkt spreekrecht. Door middel van de gegevens die in SPSS zijn ingevoerd, is aan de hand van statistische toetsen gekeken of de periodes van elkaar verschillen op gebied van de gecodeerde thema's en onderwerpen.

Validering door de rechters

Er valt nog veel winst te behalen op het gebied van validering van de nabestaandenverklaring door de rechters, omdat er in een groot deel van de vonnissen niet

wordt verwezen naar de nabestaandenverklaring. De reden hiervoor is echter niet duidelijk: het zou kunnen betekenen dat rechters niet naar de nabestaandenverklaringen verwijzen in hun vonnis óf dat er geen nabestaandenverklaring is afgelegd (Elbers & Becx, 2020). Doordat er geen landelijke regels of afspraken over zijn gemaakt over de mate waarin de nabestaanden en hun verklaring naar voren moeten komen in een vonnis, is het per vonnis erg verschillend hoe er wordt verwezen naar de nabestaandenverklaring (Rechtspraak, 2016). Concrete cijfers omtrent het aantal nabestaanden dat geen gebruik maakt het spreekrecht hebben wij helaas niet kunnen achterhalen.

Als er in de afgelopen twintig jaar werd verwezen naar de nabestaandenverklaring of het spreekrecht, was dit veelal summier en onpersoonlijk. Er wordt vaak maar eenmalig verwezen en er worden niet veel woorden gebruikt voor de verwijzing in het vonnis. De impact van het delict op de nabestaande lijkt een belangrijk thema voor rechters en nabestaanden, want dit onderwerp wordt bijna altijd aangehaald wanneer er wordt verwezen naar de nabestaandenverklaring. Er wordt over het algemeen weinig verwezen naar de door nabestaanden gewenste straf voor de verdachte, de gevoelens van de nabestaanden jegens de verdachte en de gevoelens van de nabestaanden jegens het moordslachtoffer.

Een mogelijke reden voor het niet aanhalen van een bepaald thema in het vonnis, zou kunnen zijn dat nabestaanden het in hun nabestaandenverklaring helemaal niet hebben over deze thema's. Daarnaast zijn rechters in sommige gevallen gevoelig voor de emotionele lading van een nabestaandenverklaring, het is echter niet duidelijk of dit een mogelijke reden zou kunnen zijn om dit niet aan te halen in het vonnis (Doornbos *et al.*, 2020).

Verandering in de loop van de jaren

In de loop van de jaren (2000-2020) heeft er een verandering plaatsgevonden in de manier waarop rechters verwijzen naar de nabestaanden en nabestaandenverklaringen in hun

vonnis. Er wordt specifiek, uitgebreider en persoonlijker verwezen. In de resultaten is te zien dat deze groei elk jaar toeneemt. Er wordt vaker verwezen, er worden meer woorden gebruikt en er worden meer persoonlijke details aangehaald door de rechters in hun vonnis.

De overgang van geen spreekrecht naar beperkt spreekrecht laat op het oog een verandering zien binnen de inhoudelijke thema's. Door het gebrek aan data voor het jaar 2000 kunnen mogelijke veranderingen niet getoetst worden en daardoor is het niet mogelijk om conclusies te trekken. Mogelijke veranderingen zouden een gevolg kunnen zijn van het feit dat er meer aandacht is gekomen voor de nabestaanden en hun verhaal (Rechtspraak, 2016).

De overgang van beperkt spreekrecht naar onbeperkt spreekrecht laat een verandering zien in de thema's feiten en de gevoelens jegens de verdachte. Een mogelijke oorzaak hiervan zou kunnen zijn dat de nabestaanden meer ruimte hebben voor hun verhaal en daardoor ook meer uitweiden over de strafbare feiten (Rechtspraak, 2016). De grotere bewustwording onder rechters die is gecreëerd over het belang van het valideren van het verhaal van nabestaanden wanneer zij gebruik maken van de mogelijkheid om een nabestaandenverklaring af te leggen (Rechtspraak, 2016).

Sinds de invoering van het onbeperkte spreekrecht mogen nabestaanden een gewenste straf aanhalen in de nabestaandenverklaring. Rechters moeten zich houden aan richtlijnen en wettelijke regels omtrent de hoogte van de straf, waardoor zij niet altijd kunnen voldoen aan de wensen van de nabestaanden in hun besluit (Rechtspraak, 2016). Het aanhalen van de straf dient in deze alleen als traumaverwerking (Lens *et al.*, 2010). Daarnaast kunnen rechters vaak niet meegaan met de (vaak hoge) strafeis van de nabestaanden, omdat zij zich aan bepaalde regels of oriëntatiepunten moeten houden met betrekking tot wettelijke richtlijnen (Rechtspraak, z.d.).

Sinds de invoering van het spreekrecht is er een groei te zien op het gebied van het valideren van de nabestaandenverklaringen door de rechters in het vonnis. Er worden elk jaar

gemiddeld meer woorden gebruikt, er wordt minder abstract verwezen en er wordt een grotere verscheidenheid aan thema's besproken. Dit zou kunnen wijzen op een verbetering in de zin dat meer recht wordt gedaan aan de verklaring van de nabestaanden waarmee zij meer erkenning krijgen (Booth *et al.*, 2018). Een mogelijke oorzaak hiervan is dat rechters steeds meer kennis hebben over en oog krijgen voor het belang van het spreekrecht en zij zich meer bewust zijn van de effecten ervan. Dit wordt mogelijk veroorzaakt door de nieuwe wetten, zoals de invoering van het onbeperkte spreekrecht (Rechtspraak, 2016), de verschijningsplicht voor de verdachte en het feit dat steeds meer mensen gebruik mogen maken van het spreekrecht (Rijksoverheid, 2020).

Beperkingen

Er is in dit onderzoek gebruikt gemaakt van openbare vonnissen. Op basis van deze vonnissen is gekeken naar de onderwerpen die uit de nabestaandenverklaring terugkomen in de vonnissen. De onderwerpen zijn gekozen op basis van empirisch onderzoek, waarin naar voren is gekomen dat nabestaanden veelal spreken over deze onderwerpen (Myers *et al.*, 2018). Echter, de nabestaandenverklaringen die worden aangehaald in de vonnissen zijn niet openbaar. Daarom is het in sommige gevallen onduidelijk waarom een onderwerp of thema niet wordt aangehaald in het vonnis. Ook is het mogelijk dat nabestaanden een bepaald onderwerp niet hebben aangehaald in hun nabestaandenverklaring, waardoor het niet in het vonnis naar voren komt of dat een onderwerp wel wordt aangehaald door de nabestaanden, maar dat de rechter hier vervolgens, om wat voor reden dan ook, geen aandacht aan hebben besteed in het vonnis.

Het is mogelijk dat er de afgelopen jaren een toename is in het aantal nabestaanden dat gebruik maakt van het spreekrecht doordat er meer aandacht voor het spreekrecht is (Van der Aa & Groenhuijsen, 2012). Het is echter niet duidelijk hoe vaak nabestaanden daadwerkelijk gebruik maken van het spreekrecht (Doornbos *et al.*, 2020).

Een andere beperking in dit onderzoek was de coderingen van het jaar 2000. In het jaar 2000 was er nog geen spreekrecht, waardoor een groot deel van de coderingen niet kon worden toegepast. De reden dat er is besloten om dit jaar toch te coderen, is de interesse in het verschil tussen wel of geen spreekrecht. Voor het jaar 2000 is daarom gecodeerd of rechters überhaupt aandacht besteedden aan de positie van de nabestaanden. Hiermee kan een indicatie worden gegeven óf en hoe vaak er voor de invoering van het spreekrecht door rechters werd verwezen naar de nabestaanden en daarmee erkenning werd gegeven voor de nabestaanden. Uit huidig onderzoek is gebleken dat rechters in het verleden schaars waren in hun verwijzingen naar de positie en ervaringen van de nabestaanden.

Er is tijdens het zoeken op www.rechtspraak.nl gebruik gemaakt van bepaalde filters. Een van deze filters was ‘rechtbanken’. Door gebruik te maken van dit filter, zijn de zoekresultaten enigszins beperkt in de zin dat overzeese gebieden werden uitgesloten. Daarmee is een methodologische beperking gecreëerd voor dit onderzoek. Het kan interessant zijn om dit in vervolgonderzoek alsnog aan de datafile toe te voegen, om te kijken of er verschillen zijn tussen Nederland en de overzeese gebieden zoals Aruba en Curaçao.

Alle gegevens zijn door twee mensen gecodeerd. Er is gebruik gemaakt van een consensus oordeel, om de kans op foutieve of subjectieve oordelen te minimaliseren. De vonnissen zijn per jaar verdeeld over twee beoordelaars. Beide beoordelaars hebben deze vonnissen onafhankelijk van elkaar gecodeerd. Vervolgens hebben de beoordelaars elkaars vonnissen gecodeerd. Tot slot zijn de vonnissen waarvan de coderingen niet met elkaar overeenkwamen besproken en is tot een consensus gekomen voor de codering. Echter valt niet uit te sluiten dat wanneer de vonnissen door twee andere beoordelaars waren gecodeerd, er andere coderingen waren gegeven.

In dit onderzoek is gekeken naar de verwijzingen naar de nabestaandenverklaring in de vonnissen. Er is niet onderzocht hoe de nabestaanden het proces en het uitoefenen van hun

spreekrecht hebben ervaren. Er zou uitgebreider onderzoek gedaan moeten worden om conclusies te kunnen trekken over de implicaties van het onbeperkte spreekrecht in Nederland (Kunst *et al.*, 2020). Onderzoek zou zich meer moeten richten op de effecten van het onbeperkte spreekrecht op slachtoffers en nabestaanden.

Belang en implicaties

Het spreekrecht is een belangrijk aspect van de rechtspraak in Nederland. Daarom is het van groot belang dat dit continu geëvalueerd wordt (Lens *et al.*, 2010). De resultaten en bevindingen in dit onderzoek kunnen worden meegenomen in de evaluatie van het spreekrecht in Nederland en zouden een bijdrage kunnen leveren aan verbetering van het proces van de rechtszaken en alles wat daarbij komt kijken. De resultaten kunnen informatief zijn voor rechters; zij zouden, blijkens de bevindingen in dit onderzoek meer individueel toegesneden kunnen verwijzen naar wat de nabestaanden ter zitting hebben verklaard. Onze onderzoeksbevindingen zouden tevens een bijdrage kunnen leveren aan de begeleiding van de nabestaanden in dit soort processen. Het is belangrijk dat nabestaanden goed begeleid worden, omdat het verliezen van een dierbare door moord of doodslag veel impact heeft op het leven en de emotionele toestand van de nabestaanden (Slachtofferhulp Nederland, 2013). Dit zou gedaan kunnen worden door tijdens de begeleiding van de nabestaanden vooraf informatie te geven over het gehele traject en alles wat daarbij komt kijken, om mogelijke teleurstelling te voorkomen. Zo zouden nabestaanden kunnen worden ingelicht over de manier waarop hun verhaal en emoties mogelijk worden aangehaald in het vonnis (of genegeerd), en hoe gedetailleerd en (on)persoonlijk de terugkoppeling is (Doornbos *et al.*, 2020). Op deze manier weten nabestaanden van te voren wat ze kunnen verwachten en zijn ze voorbereid op wat komen gaat.

In het huidige onderzoek is de datafile van Panders (2020) en Huijgen (2021) uitgebreid. Hier zou in vervolgonderzoek mee verder gewerkt kunnen worden. Toekomstige

jaren zouden hieraan toegevoegd kunnen worden of er zou uitgebreider gezocht kunnen worden om een duidelijker beeld te krijgen van de ontwikkelingen rondom het spreekrecht. Het zou ook interessant zijn om verschillende regio's en rechtbanken in Nederland met elkaar te vergelijken. Er zou onderzoek gedaan kunnen worden waarin de vonnissen van verschillende regio's en rechtbanken met elkaar vergeleken worden, om na te gaan of er verschillen zijn in de werkwijze van rechters rondom de verwijzing naar de nabestaandenverklaringen.

Aanbevelingen

Wanneer nabestaanden zich niet gehoord voelen na het afleggen van een nabestaandenverklaring, kan dit zorgen voor secundaire victimisatie (Booth *et al.*, 2018; Elbers & Becx, 2020). Er wordt in dit kader wel gepleit voor een cultuurverschuiving in het strafproces waarbij de focus niet alleen ligt op de bewijslast en de strafmaat, maar meer op het leed van de nabestaanden (Elbers & Becx, 2020). Naast erkenning voor de positie van nabestaanden zou dit mogelijk kunnen leiden tot een verminderde kans op recidive bij de daders, omdat zij meer begrip krijgen voor de implicaties van hun daden. Wanneer een nabestaande aan de dader kan uitleggen wat voor impact zijn daad heeft gehad, kan dit een positieve invloed hebben op het probleeminzicht van de dader (Top, 2013).

Huidig onderzoek zou een bijdrage kunnen leveren aan het bewustzijn van rechters over de validering van de nabestaandenverklaring. Het is belangrijk dat rechters zich bewust zijn van de positieve en negatieve effecten die dit teweeg kunnen brengen, bijvoorbeeld op het gebied van emotioneel herstel van de slachtoffers van criminaliteit (Lens *et al.*, 2010). Dit kan in praktijk worden gebracht door landelijke richtlijnen in te voeren met betrekking op het verwijzen naar de nabestaandenverklaring in het vonnis. Dergelijke richtlijnen ontbreken tot op heden nog in de wetgeving.

Om het onderwerp spreekrecht nog meer uit te diepen, zou er in vervolgonderzoek ook aandacht besteed kunnen worden aan het spreekrecht in de overzeese gebieden. Daarnaast zou vervolgonderzoek zich kunnen richten op de manier van verwijzen naar het spreekrecht per rechtbank. Zo wordt inzichtelijk gemaakt of er grote verschillen zijn tussen rechtbanken of delen van Nederland. Dan wordt ook duidelijk of er rechtbanken in Nederland zijn waar de rechters meer dan gemiddeld verwijzen naar de nabestaandenverklaringen, of juist minder.

Conclusie

Dit onderzoek laat zien dat er sinds 2000 door de rechters steeds meer aandacht wordt besteed aan de nabestaanden en de nabestaandenverklaringen in hun vonnis. Er wordt steeds uitgebreider, gedetailleerder en persoonlijker naar de nabestaandenverklaringen verwezen. Er is echter nog veel winst te behalen, bijvoorbeeld door het formuleren van richtlijnen voor rechters over het aanhalen van de nabestaandenverklaring in het vonnis.

Referenties

- Boelen, P. A., Van Denderen, M., & De Keijser, J. (2015). Prolonged Grief, Posttraumatic Stress, Anger, and Revenge Phenomena Following Homicidal Loss. *Homicide Studies*, 20(2), 177-195. <https://doi.org/10.1177/1088767915580674>
- Booth, T., Bosma, A.K., & Lens, K.M.E. (2018). Accomodating the Expressive Funtion of Victim Impact Statements: The Scope for Victims' Voices in Dutch Courtrooms. *British Journal of Criminology*, 58(6), 1480-1498. <https://doi.org/10.1093/bjc/azy001>
- Candido, J., Hoendervoogt, M., Laatsch, N., Van Dam., P., & Gest, M. (2017). *Slachtoffer en de rechtspraak: Handleiding voor de strafrechtspraktijk*. Den Haag: Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrecht.
- Doornbos, N., Kragting, M., Elbers, N., & Malsch, M. (2020). *Wetgeving over spreekrecht voor slachtoffers: een 'voortdenderende trein'?*. Amsterdam: Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.
- Elbers, N., & Becx, I. (2020). *Secundaire victimisatie als probleem. Herstelrecht als oplossing?* Amsterdam: Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.
- Huijgen, M. (2021). *Onbeperkt spreekrecht: Erkenning voor nabestaanden?* Rijksuniversiteit Groningen: Masterthese.
- De Keijser, J.W., & Malsch, M. (2002). Is spreken zilver en zwijgen goud? Spreekrecht en het ontstemde slachtoffer. *Delikt en Delinkwent*, 33, 5-20.
- Kool, R.S.B., Passier, R.C., & Beijer, A. (2006). *Evaluatie Implementatie schriftelijke slachtofferverklaring*. Universiteit Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.

Kunst, M. (2015). De therapeutische werking van slachtofferdeelname aan het strafproces.

Beleid en Maatschappij, 42(1), 32-45.

Kunst, M., de Groot, G., Meester, J., & van Doorn, J. (2020). The impact of victim impact

statements on legal decisions in criminal proceedings: A systematic review of the

literature across jurisdictions and decision types. *Aggression and Violent Behavior*, 56.

<https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1016/j.avb.2020.101512>

Lens, K., Pemberton, A., & Groenhuijsen, M. (2010). *Het spreekrecht in Nederland een*

bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers? Universiteit van Tilburg,

Intervict, WODC.

Panders, L. (2020). *De plaats van het spreekrecht in het vonnis, met betrekking tot moord en*

doodslag: een inventarisatie van rechterlijke uitspraken. Rijksuniversiteit Groningen:

Masterthese.

Rechtspraak. (2016). *Onbeperkt spreekrecht slachtoffers en nabestaanden*. De Rechtspraak.

<https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Onbeperkt-spreekrecht-slachtoffers-en-nabestaanden.aspx>

Rechtspraak. (Zonder datum). *Strafrechter*. De Rechtspraak.

<https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Rechtspraak-in-Nederland/Rechters/Paginas/Strafrechter.aspx>

Rijksoverheid. (2020). *Wet uitbreiding slachtofferrechten aangenomen door Tweede Kamer*.

Verkregen van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/10/13/wet-uitbreiding-slachtofferrechten-aangenomen-door-tweede-kamer>

Roberts, J. V., & Erez, E. (2004). Communication in sentencing: Exploring the expressive 41 function of victim impact statements. *International Review of Victimology*, 10(3), 223–244. <https://doi.org/10.1177/026975800401000302>

Slachtofferhulp Nederland. (2013). *Meerjarenbeleidsplan 2013-2016. Kwaliteit voor slachtoffers. Samen werken aan hulp op maat*. Utrecht: Slachtofferhulp Nederland.

Slachtofferhulp Nederland (2018). *Jaarverslag 2018*. Utrecht: Slachtofferhulp Nederland.

Top, B. (2013). *De impact van slachtoffer-daderbemiddeling op het leven van de dader*. Universiteit Twente: Masterthese Psychologie.

Van der Aa, S., & Groenhuijsen, M.S. (2012). Slachtofferrechten in het strafproces: drie stapjes naar voren en een stapje terug? *Ars Aequi*, 9, 603-611.

Kamerstukken:

Kamerstukken, 2020-2021, 35 349, nr. 18.

Bijlage A

[illegible]

Bijlage B

Codeboek

Vonnis: aantal jaren gevangenisstraf (GVS) en/of ter beschikking stelling (TBS), of jeugddetentie (JD) en/of plaatsing in een jeugdinrichting (PIJ).

Verwijzingen: het aantal verwijzingen naar de nabestaandenverklaring in het vonnis.

Woorden per verwijzing: het aantal woorden dat de rechter wijdt aan de verwijzing naar de nabestaandenverklaring.

Verwijzing reactie verdachte: verwijst de rechter in het vonnis naar de reactie van de verdachte op de nabestaandenverklaring (1) of niet (0).

Mate van personalisatie: 0 = geen enkel persoonlijk detail in de verwijzing(en) naar de nabestaanden(verklaring); 1 = één persoonlijk detail in de verwijzing(en) naar de nabestaanden(verklaring); 2 = twee of meer persoonlijke details in de verwijzing(en) naar de nabestaanden(verklaring); 3 = woorden van de nabestaanden uit de nabestaandenverklaring worden letterlijk geciteerd of uitgebreid geparafraseerd.

Relateren aan slachtofferrechten: maakt de rechter in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring melding van de doelen van spreekrecht, namelijk erkenning (1), en/of gewenste straf of compensatie (2), en/of het voorkomen van recidive (3), en/of het voorkomen van secundaire victimisatie (4). NB meerdere codes per vonnis mogelijk, als de rechter meer dan één van de doelen expliciet benoemt.

Thema impact: benoemt de rechter in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring de lichamelijke, psychische, en/of financiële impact van het delict op de nabestaande(n)? 0 indien niet; 1 indien wel.

Thema feiten: benoemt de rechter in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring expliciete feiten cq aspecten betreffende de bewijsvoering van het delict? 0 indien niet; 1 indien wel.

Thema straf: benoemt de rechter in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring de door de nabestaande(n) gewenste straf voor de verdachte? 0 indien niet; 1 indien wel.

Thema gevoelens t.o.v. de verdachte: benoemt de rechter in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring de gevoelens die de nabestaande(n) hebben geuit over de verdachte? 0 indien niet; 1 indien wel.

Thema moordslachtoffer: benoemt de rechter in de verwijzing naar de nabestaandenverklaring kenmerken van dan wel gevoelens jegens het directe slachtoffer van de moord/doodslag? 0 indien niet; 1 indien wel.

B1 = CG

B2 = LP, MH, AW